

**ელდარ ბუბულაშვილი**

*ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი*

**საინგილოს ქრისტიანი მოსახლეობა XX საუკუნის  
20-40-იან წლებში**

აზერბაიჯანის რესპუბლიკის შემადგენლობაში არსებული ყოფილი საინგილოს ტერიტორია საუკუნეების განმავლობაში პოლიტიკურად და ეკლესიურად ისტორიული საქართველოს განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა, სადაც ქართული მოდგმის მოსახლეობა უძველესი დროიდან ცხოვრობდა. ამჟამად აღნიშნული ტერიტორია აზერბაიჯანის რესპუბლიკის სამ რაიონს მოიცავს: ზაქათალის, ბელაქნისა და კახის რაიონებს. საქართველოს ეს ძირძველი კუთხე ისტორიის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე სხვადასხვა სახელით იყო ცნობილი. საინგილოდ წოდებული მხარე ისტორიული ჰერეთის ნაწილი იყო. ადრეფეოდალურ ხანაში იგი ჰერეთის სამეფოს შემადგენლობაში იმყოფებოდა, ხოლო შემდგომ კახეთის სამეფოს დაექვემდებარა და მის ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარეს მდებარეობდა. გაერთიანებული საქართველოს ეპოქაში ჰერეთი ერთიანი საქართველოს შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა. გვიან ფეოდალურ ხანაში ყოფილი ჰერეთის ქვეყნის აღმოსავლეთ ნაწილს კაკ-ენისელის ანუ ჭარ-ბელაქანის სახელით მოიხსენიებენ, ხოლო ტერმინი „საინგილო“ და შესაბამისად „ინგილო“ XIX საუკუნეში იქნა შემოღებული. ისტორიოგრაფიაში განსხვავებული შეხედულება არსებობს ტერმინ „ინგილოს“ წარმომავლობის შესახებ. მკვლევართა ერთი ნაწილის აზრით, იგი „არის არა ეთნიკური, არამედ სოციალური შინაარსის ცნება“ [1, 47; 2, 22]. ზოგიერთის მოსაზრებით, ტერმინი „ინგილო“ საინგილოს ერთ-ერთი სოფლის „ჰენგიანის“ სახელწოდებიდან უნდა მომდინარეობდეს. ზოგიერთი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ „ინგილო“ ნიშნავს „ახლად მორჯულებულს“ და იხმარებოდა ამ კუთხეში მცხოვრები გამაჰმადიანებული ქართველების აღსანიშნავად [3, 98].

ისტორიული ჰერეთის ტერიტორიაზე ქრისტიანობა პირველივე საუკუნეებიდანვე გავრცელდა. სანგილოს მკვიდრი, ცნობილი სასულიერო მოღვაწე დიმიტრი ჯანაშვილი (1840-1905) სომხურ წყაროებზე დაყრდნობით აღნიშნავს, რომ პირველ საუკუნეში ქრისტიანობა საინგილოში უქადაგებია მოციქულ თადეოზს და მის მოწაფეს ელისეს და პირველი ეკლესიებიც მათ დაუარსებიათ [4, 68]. დიმიტრი ჯანაშვილის აღნიშნული ცნობა უკრიტიკოდ გაიზიარა რუსულმა ისტორიოგრაფიამ [5, 14]. უძველესი ქართული წერილობითი წყაროებითა და საეკლესიო ტრადიციით ჰერეთის ტერიტორიაზე ქრისტიანობა ქართლიდან ვრცელდებოდა. იგივე წყაროების ცნობით, IV საუკუნის პირველ ნახევარში ჰერეთის ერთი ნაწილი წმ. ნინოს სამისიონერო მოღვაწეობის ობიექტი ყოფილა [1, 25]. V საუკუნის მეორე ნახევარში ვახტანგ გორგასლის მეფობის დროს კახეთის აღმოსავლეთ ნაწილში დაარსდა ქრისტიანული ტაძრები და საეპისკოპოსოები (ბოდბე, ხორნაბუჯი). მათი რიცხვი VIII-X საუკუნეებში კიდევ უფრო გაიზარდა. ამავე პერიოდში დაფუძნდა გიშ-ქურმუხის საეპისკოპოსოები [6, 33].

ჰერეთის ტერიტორიაზე არსებული ეკლესია-მონასტრები და საეპისკოპოსოები მცხეთის საკათალიკოსოს შემადგენლობაში შედიოდა და მას ექვემდებარებოდა. წერილობითი წყაროებით დასტურდება, რომ მცხეთის კათალიკოსს ჰერეთში თავისი მამულები ჰქონია. XI საუკუნის დასაწყისში საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქმა მელქისედეკ I-მა (1010- 1033) მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარს შესწირა ჰერეთის რამდენიმე ეკლესია, კერძოდ კი კატეხის ეკლესია მამულებითა და შემოსავლებით [1, 38]. აღსანიშნავია, რომ ჰერეთის ტერიტორიის ამ ნაწილიდან IX-X საუკუნეებში ქართველი მისიონერების მეშვეობით ქრისტიანობა ფეხს იკიდებს დალესტნის მხარეში. ქართული წყაროების მიხედვით, XIII საუკუნის ბოლოს ბელაქნის მონასტერში დამკვიდრებული პიმენ სალოსი და ანტონ ნაოხრებულიძე დიდად იღვწოდნენ დალესტნელ ლეკებს შორის ქრისტიანობის გავრცელებისათვის. მემატიანეს ცნობით: „გარეჯით წამოვიდა და დამკვიდრდა ბელაქანს ქუაბსა შინა და ნათესავნი ლეკთა წარმათობისაგან მოაქცია, რომელი ჰგიან სარწმუნოებასა ზედა ქრისტესსა, ამასთანა ბრწყინავდა დიდისა მოღვაწე ანტონი ნაოხრებულიძე, ნათესავით მესხი[7, 147]. შემდგომ პერიოდშიც გრძელდებოდა ქართველ სასულიერო პირთა სამისიონერო მოღვაწეობა ჩრდილოეთ კავკასიაში. რომელთა ღვაწლით XII -XIV საუკუნეებში დალესტნის ტერიტორიაზე არსებობდა ანწუხის, ნახურის საეპისკოპოსოები. ხოლო ხუნზახში იჯდა „ღუნძელი კათალიკოსი ოქროპი-

რი“ [8, 244]. აღნიშნული საეპისკოპოსოები საქართველოს ეკლესიის დაქვემდებარებაში იმყოფებოდნენ. დალესტინის ტერიტორიაზე არსებულ საეპისკოპოსოებს მცხეთის კათოლიკოსის მითითებით მზრუნველობას უწევდა გიმ-ქურმუხის მთავარეპისკოპოსი. იგი ეხმარებოდა მათ სასულიერო სასწავლებლების დაარსებაში და ამარაგებდა სასულიერო ხასიათის ლიტერატურით. [6, 33]. XV-XVII საუკუნეებში ჩრდილოეთ კავკასიის გამაჰმადიანების გამო დალესტანში არსებული საეპისკოპოსოები გაუქმდა, ხოლო ეკლესია-მონასტრები ფიზიკურად განადგურდა. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად დღევანდელი დალესტინის ტერიტორიაზე აღმოჩნდა ქრისტიანული ტაძრის ნაშთები ქართული ეპიგრაფიკული წარწერებით, რომელიც X-XII საუკუნეებით თარიღდებიან [9, 69].

საინგილოს ტერიტორიაზე არსებული ბელაქნის, ლექეთის, მაჭის, კატეხის, ბახთალის, ფიფანის და სხვა ეკლესია-მონასტრებში დიდი კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა მიმდინარეობდა, რასაც ადასტურებს XIX საუკუნის ბოლოს ალექსანდრე ხახანაშვილის მიერ გამოქვეყნებული „ხუცციანთ ოთხთავის“ ანდერძ - მინაწერები [10, 33-35; 1, 41-43].

ერთიანი ფეოდალური საქართველოს დაშლის შემდეგ ჰერეთი კახეთის სამეფოს შემადგენლობაში იმყოფებოდა, მაგრამ XVII საუკუნის დასაწყისიდან ირანელთა და ოსმალთა თავდასხმების შედეგად საქართველოს ეს ძირძველი კუთხე თავის ისტორიულ სამშობლოს ჩამოშორდა. ამავე პერიოდიდან ირანელთა და ოსმალთა მხარდაჭერით აღნიშნული ტერიტორია დაიპყრო დალესტინელმა მუსულმანმა ჭარელმა ლეკებმა. მომხდური მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში ქართველთა ნაწილი ამოწყდა, ნაწილმა კახეთს შეაფარა თავი, ხოლო დარჩენილი მოსახლეობა მაჰმადიანობაზე მოაქცევს. ძალადობის მიუხედავად მოსახლეობის მცირე ნაწილი ფარულად ინარჩუნებდა ქრისტიანობას და ხშირად ბოდბის სამიტროპოლიტოს ტერიტორიაზე არსებულ ეკლესია-მონასტრებში ბეგებისა და მოღვინების მალულად დაიარებოდნენ წირვა-ლოცვაზე [11].

ფარულად მოღვანე ქრისტიანი ინგილოების მდგომარეობა ნაწილობრივ სასიკეთოდ შეიცვალა მას შემდეგ, როცა 1830 წელს რუსეთის ცარიზმმა საინგილოს მხარე შემოიერთა. შემოერთების შემდეგ ისინი ქრისტიანობის გამო უკვე აღარ იდევნებოდნენ. შემოერთების დღიდანვე რუსეთის ცარიზმმა აქტიური სამისიონერო მოღვაწეობა დაიწყო მაჰმადიანი ქართველების გაქრისტიანებისათვის. ამ მიზნით გააქტიურდა 1815 წელს დაარსებული „ოსეთის სასულიერო კომისია“ და 1860 წელს შექმნილი „კავკასიაში მართმადიდე-

ბელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოება.“ მართალია, საინგილოში სამისიონერო მოღვაწეობის დროს რუსეთის ცარიზმს თავისი კოლონიური ინტერესები ამოძრავებდა, მაგრამ ობიექტურად ხელისუფლების ამ ნაბიჯმა კეთილმყოფელი გავლენა მოახდინა ქრისტიანობის აღდგენა - გამტკიცებაში. მისიონერებად ძირითადად ინიშნებოდნენ ქართველი სასულიერო პირები, რომელთა შორის აღსანიშნავია ევტიხი მამაიშვილი, ლეონიდე და იროდიონ ოქროპირიძეები, ტარასი და აპოლონ ივანიცკები და სხვები. ქართველ მისიონერთა მოღვაწეობის შედეგი იყო, რომ მაჰმადიან ქართველთა ნაწილი მამა-პაპისეულ რწმენას დაუბრუნდა, ნირვა-ლოცვა აღდგა ქართულ ეკლესია – მონასტრებში, დაარსდა სასულიერო სკოლები და სხვა. აღნიშნულ პერიოდში საინგილოს ქართველთა წრიდან გამოვიდნენ გამოჩენილი სასულიერო პირები და საზოგადო მოღვაწეები: მოსე და დიმიტრი ჯანაშვილები, ტარასი, რაფიელ, აპოლონ და ვლადიმერ ივანიცკები, მიხეილ, ნიკოლოზ და მარკოზ ყულოშვილები, მათე ფიროსმანაშვილი და სხვები. დასახელებული პიროვნებები ქართველ მოღვაწეებთან ერთად აქტიურ საზოგადოებრივ საქმიანობას ეწეოდნენ ქართველი ხალხის წინაშე მდგარი სხვადასხვა საკითხების გადაწყვეტაში. მათი მოღვაწეობა იმედს იძლეოდა, რომ ისტორიული ბედუკუღმართობის მიუხედავად წარმატებით ხორციელდებოდა საინგილოს ქართველი მოსახლეობის ინტეგრაცია ქართულ სამყაროსთან.

სამისიონერო მოღვაწეობის მიუხედავად საინგილოს ქართველი მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი კვლავ მაჰმადიანობას აღიარებდა.

საინგილოს მართლმადიდებელი მოსახლეობა XIX და XX საუკუნის პირველ ათეულში საეგზარქოსოს დაქვემდებარებულ ქართლ-კახეთის ეპარქიის შემადგენლობაში არსებულ ალავერდის საეპარქიოს ექვემდებარებოდა.

საინგილოს მონინავე საზოგადოებამ მხარი დაუჭირა 1917 წლის 12 მარტს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას და იმავე წლის სექტემბერში გამართულ პირველ საეკლესიო კრებაზე თავისი წარმომადგენლებიც მიავლინა. პირველი საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებით ბოდბის ეპარქიას დაექვემდებარა ზაქათალის, სამურის, ნუხის, არემის, განჯის და ყაზახის მრევლი [12, 4]. მართალია საინგილოს მართლმადიდებელი მრევლი საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში მოექცა, მაგრამ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის არსებობის დროს (1918-1921 წწ) ეკლესიამ ქმედითი ღონისძიებები ვერ განახორციელა თავის ისტორიულ მიწაწყალ-

ზე, რადგან ზაქათალის ოლქი საქართველოსა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკებს შორის სადაო ტერიტორიად იქნა მიჩნეული. გასაბჭოების შემდეგ (1921 წლის 25 თებერვალი) კი 1921 წლის 5 ივლისის გადაწყვეტილებით ზაქათალის ოლქი აზერბაიჯანის სსრ გადასცეს [13, 67]. ამ გადაწყვეტილებით ქართველი ხალხისა და საინგილოში მცხოვრები მართლმადიდებელ ქრისტიანთა უფლებები უგულვებელყოფილ იქნა.

1921 წლის 3 სექტემბერს გელათში ჩატარებულ მესამე საექლესიო კრებაზე (კრებაზე გარდაცვლილი ლეონიდეს ნაცვლად კათოლიკოს – პატრიარქად აირჩიეს ამბროსი ხელაია) გამოსვლისას აღნიშნული გადაწყვეტილების გამო პროტესტი გამოთქვა საკათალიკოსო საბჭოს წევრმა, საინგილოს წარმომადგენელმა რაფიელ ივანიცკიმ. იგი საექლესიო კრების მონაწილეებს მოახსენებდა, რომ დემოკრატიული საქართველოს დროს „...ზაქათალის ოლქი თითქმის სრულებით მოსწყდა საქართველოს, ხოლო ამ სამსუხარო გარემოებას თან დაერთო თანდათანობითი დაშორება ყველა სხვა სფეროებში: შეწყდა კავშირი კულტურული, სარწმუნოებრივ - ზნეობრივი, ნაციონალური, ეკონომიური. თუ წინააღმდეგობა მიუხედავად იმისა, რომ ზაქათალის ოლქში ფაქტიურად თავმოყრილი იყო აზერბაიჯანის მბრძანებლობა, ჩვენ მაინც იმედი გვქონდა, რომ ეს უმდიდრესი ქვეყანა ბოლოს მაინც მოჰყვებოდა საქართველოს ტერიტორიის ფარგლებში. მიმდინარე წლის თებერვლის შეტაკების შემდეგ, რომელმაც მოგვცა საქართველოს აწინდელი ხელისუფლება, ეს იმედიც გაგვიქარწყლდა. ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ კომუნისტების პოლიტიკურ, ასე ვთქვათ ანგარიშში ძლიერ ნაკლებად შედის საქართველოს ტერიტორიის მტკიცედ შენარჩუნება და მართლაც გასულ მკათათვეს ხუთში (იგულისხმება 5 ივლისი ე. ბ.) საქართველოს სოციალისტურმა მთავრობამ ხელშეკრულება დაუდო აზერბაიჯანის მთავრობას, რომლის ძალითაც მთელი ზაქათალის ოლქი მიეკუთვნა აზერბაიჯანს და ამგვარად საქართველომ ანუ უკეთ, რომ ვთქვათ, სოციალისტურმა საქართველომ უარი განაცხადა თავის საუკეთესო კუთხეზე“ [14, 69].

რაფიელ ივანიცკი საექლესიო კრების დეპუტატებს განუმარტავდა, რომ „პოლიტიკური პირობების შეცვლამ მოსალოდნელია მოახდინოს რადიკალური ცვლილება საინგილოს რელიგიურ ცხოვრებაში. შესაძლებელია აღნიშნული ვითარების გამო სრულიად მოისპოს საქართველოს საკათალიკოსოს იურისდიქცია ხსენებულ ოლქში, ვინაიდან რუსეთ – აზერბაიჯანის საეპისკოპოსო (იგულისხმება რუსეთის ეკლესიას დაქვემდებარებული ბაქოს ეპარქია ე. ბ.) ალბათ

შეეცდება ხელთ იგდოს საინგილოს მართლმადიდებელი მრევლი. ამის თავიდან ასაცილებლად საქართველოს ეკლესიამ უნდა იზრუნოს, რათა განახლდეს და გაცხოველდეს სარწმუნოებრივ - მორალური ურთიერთობა საქართველოსა და საინგილოს შორის. გაბედულად ვაცხადებ - მიმართავს იგი კრების მონაწილეებს - რომ მართლმადიდებელი ინგილოები სცნობენ მხოლოდ საქართველოს ავტოკეფალურ ეკლესიას და ეს გარემოება კი მეტ წილად გვავალებს ეხლავე, დაუყონებლივ შევუდგეთ მართლმადიდებელ ინგილოებზე ზრუნვას“ [14, 69]. რაფიელ ივანიცკი მოითხოვდა, რომ საეკლესიო კრების გადანყვეტილებით ზაქათალის ოლქში მცხოვრებ ქრისტიანებზე მზრუნველობა დავალებოდა უახლოესი ეპარქიის, ალავერდის მღვდელმთავარს, მომავალში კი აუცილებლობად მიიჩნევდა ქურმუხის ეპარქიის გახსნას [14, 69]. მართალია საეკლესიო კრებამ მოისმინა რაფიელ ივანიცკის წინადადებები, მაგრამ შესაბამისი გადანყვეტილება არ მიუღია.

რაფიელ ივანიცკის ბიოგრაფიით დაინტერესებული მკვლევართათვის აღნიშნული ფაქტი უცნობია. მათთვის უცნობია აგრეთვე მისი მოღვაწეობის ზოგიერთი დეტალიც. თითქმის ყველა მკვლევარი მიიჩნევს, რომ იგი 1921 წელს ემიგრაციაში გაემგზავრა. სინამდვილეში, როგორც წყაროებით დასტურდება, 1922 წლის თებერვლის პირველ რიცხვებში რაფიელ ივანიცკი საბჭოთა ხელისუფლების მიერ იქნა დაპატიმრებული. დაპატიმრების მიზეზი ჩვენთვის უცნობია, მაგრამ შესაძლებელია მესამე საეკლესიო კრებაზე მისი რადიკალური გამოსვლა იყო დაპატიმრების მიზეზი. რაფიელ ივანიცკის პატიმრობიდან გათავისუფლების მოთხოვნით 1922 წლის 24 მარტს კათალიკოს-პატრიარქი ამბროსი ხელაია საბჭოთა ხელისუფლებას მიმართავს: „მიმდინარე წლის თებერვლის პირველ რიცხვებში დაპატიმრებულ იქნა საკათალიკოსო საბჭოს წევრი რაფიელ ივანიცკი. ვინაიდან საკათალიკოსოს მუშაობისათვის რაფიელ ალექსანდრეს ძე ივანიცკი ფრიად საჭიროა, პატივისცემით ვთხოვ რესპუბლიკის მთავრობას ინებოს განკარგულება დაპატიმრებული ივანიცკის გათავისუფლებისათვის“ [15, 11]. როგორც ჩანს, კათალიკოს-პატრიარქის თხოვნა მთავრობამ დააკმაყოფილა, რადგან რაფიელ ივანიცკი პატიმრობიდან მალე გაათავისუფლეს. სასჯელისგან გათავისუფლების შემდეგ იგი 1922 წლის მეორე ნახევარში ემიგრაციაში გაემგზავრა.

მესამე საეკლესიო კრებაზე რაფიელ ივანიცკის მიერ გამოთქმული თვალსაზრისი გამართლდა. 1923 წელს კათალიკოს-პატრიარქ ამბროსისა და საკათალიკოსო საბჭოს წევრების დაპატიმრების

გამო საქართველოს ეკლესიამ ქმედითი ნაბიჯები ვერ გადადგა საინგილოს ქრისტიანი მრევლის დასახმარებლად. რუსეთის ეკლესიამ ზაქათალის ოლქის მართლმადიდებელი ქართველი მოსახლეობა ახლადშექმნილ სტავროპოლისა და პიატიგორსკის ეპარქიას დაუქვემდებარა. აღნიშნული გადაწყვეტილების მიუხედავად, 1927 და 1945 წლებში საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდის მიერ დამტკიცებული „დებულებით“ ზაქათალის ოლქი კვლავ ბოდბის ეპარქიას ექვემდებარებოდა, მაგრამ მისი იურისდიქცია დასახელებულ ტერიტორიაზე ვერ ვრცელდებოდა.

XX საუკუნის 20- 40 - იან წლებში ზაქათალის ოლქის მართლმადიდებელი ქართველობა მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდა, რადგან სტავროპოლ-პიატიგორსკის ეპარქიის მღვდელმთავარი ოდნავადაც ვერ უზრუნველყოფდა მათი რელიგიური მოთხოვნების დაკმაყოფილებას. ბოლშევიკური ათეისტური რეჟიმის გამო 20- 30 - იან წლებში ზაქათალის ოლქში დაიხურა თითქმის ყველა ეკლესია-მონასტერი [13, 68]. მხოლოდ კახის წმ. გიორგის სახელობის ეკლესია ფუნქციონირებდა, მაგრამ 1934 წელს უკანასკნელი ქართველი მღვდლის გარდაცვალების შემდეგ ხელისუფლების განკარგულებით ისიც დაიხურა. კახის რაიონის მართლმადიდებელმა მრევლმა ეკლესიის გახსნის მოთხოვნით იმავე წელს მიმართა აზერბაიჯანის სსრ მთავრობას, მაგრამ ხელისუფლებამ არ დააკმაყოფილა მათი სურვილი. უარის მიღების შემდეგ, მათ აზერბაიჯანის სსრ კანონმდებლობის შესატყვისად დაარსეს „კახის რაიონის საინგილოს რელიგიური საზოგადოება.“ აღნიშნულმა საზოგადოებამ 1935 წლის 13 აპრილს 111 მორწმუნე მრევლის ხელმოწერით მოხსენებით მიმართა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს კალისტრატე ცინცაძეს და სთხოვა დახმარება, ეშუამდგომლა საბჭოთა ხელისუფლების წინაშე, რომ მათ ნება დართონ კახში გაეხსნათ მართლმადიდებლური ეკლესია [16, 1-2 ]. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კახის მართლმადიდებელი მრევლის მოთხოვნას არ გამოხმაურებია. ანალოგიური მოთხოვნით კახის მოსახლეობამ 1936 წლის 18 აგვისტოს კვლავ მიმართა საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელს, რომელშიც აღნიშნული იყო: „რელიგიური საზოგადოება დაჟინებით მოითხოვს დაუყონებლივ სალოცავი ტაძრები გადმოგვცენ ახალი კონსტიტუციის ძალით სტალინის დადგენილებით“ [16, 1]. საქართველოს პატრიარქმა კალისტრატე ცინცაძემ ამ ეტაპზე პოლიტიკური ფაქტორების გამო ვერ შეძლო დახმარება გაენია კახის რაიონის მორწმუნე მრევლისათვის, რადგან იმდროისათვის რუსეთის ეკლესიასთან ექვარისტული კავშირი განწყვეტილი იყო და შეუძლებე-

ლი იყო მის იურისდიქციაში მყოფი მრევლის უფლებების დაცვა. მეორე მხრივ, აღნიშნული საკითხის გადაწყვეტაში საქართველოს კათოლიკოს – პატრიარქის ჩარევა აშკარად ნიშნავდა მეზობელი აზერბაიჯანის სსრ საშინაო საქმეებში ჩარევას, რაც ბუნებრივია გარკვევულ პოლიტიკურ დატვირთვას იძენდა. მდგომარეობას ართულებდა ის ფაქტიც, რომ საქართველოში არსებული სხვა რელიგიური ორგანიზაციებისაგან განსხვავებით, საბჭოთა რეჟიმის დამყარების დღიდან საქართველოს ეკლესიას იურიდიული სტატუსი არ ჰქონდა მინიჭებული, რაც ხელისუფლების სხვადასხვა ორგანოებთან ურთიერთობის დროს ეკლესიას სირთულეებს უქმნიდა.

მას შემდეგ, როცა 1943 წელს რუსეთისა და საქართველოს ეკლესიებს შორის აღდგა ევქარისტული კავშირი, აღნიშნული საკითხის მოგვარებისათვის ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა. იმავე წელს რუსეთის ეკლესიამ საქართველოს საპატრიარქოს დაქვემდებარებაში გადასცა სომხეთის სსრ ტერიტორიაზე არსებული მართლმადიდებლური ეკლესიები და მრევლი. ასეთი ნაბიჯი მან, გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებით, საინგილოს მართლმადიდებელი მრევლის მიმართ ვერ გადადგა. მათთვის კარგად იყო ცობილი, რომ საინგილო ისტორიულად საქართველოს ტერიტორიის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა. როგორც ჩანს, რუსეთის ეკლესიის ხელმძღვანელობას მიაჩნდა, რომ საინგილოს მართლმადიდებელი მრევლის საქართველოს საპატრიარქოსადმი დაქვემდებარებას შესაძლებელია დღის წესრიგში დაეყენებინა მისი საქართველოს შემადგენლობაში დაბრუნება.

საქართველოს ეკლესიის იურიდიული სტატუსის გარკვევასთან და საინგილოს ქართველი მართლმადიდებელი მოსახლეობის მოთხოვნასთან დაკავშირებით 1945 წელს მოსკოვში მყოფი საქართველოს კათოლიკოს–პატრიარქი კალისტრატე ცინცაძე შეხვდა რელიგიის რწმუნებულს გ. კარპოვს და დახმარება სთხოვა. მართალია, გ. კარპოვმა საქართველოს პატრიარქს დახმარება აღუთქვა, მაგრამ მას პრაქტიკული ნაბიჯი არ გადაუდგამს აღნიშნული საკითხის მოსაგვარებლად. აღსანიშნავია, რომ 1946 წელს თბილისში ვიზიტად ჩამოსულ მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქ ალექსი I-ს საქართველოს კათოლიკოსთან საუბრისას მიზანშეწონილად მიუჩნევია საინგილოს ქრისტიანი მრევლისა და იქ არსებული ეკლესია–მონასტრების საქართველოს საკათალიკოსოს დაქვემდებარებაში გადმოცემის შესაძლებლობა.

მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ კახის მართლმადიდებელი მრევლი თავიანთი რელიგიური მოთხოვნების დაკმაყო-

ფილების მიზნით კვლავ აგზავნის მიმართევებს ხელისუფლების სხვადასხვა ორგანოებში. მათ 1946 წელს ვრცელი მიმართვა გამოუგზავნეს პატრიარქ კალისტრატეს. ისინი საქართველოს კათოლიკოსს აცნობებდნენ, რომ მართალია მათ სასულიერო პირები აღარ ჰყავთ, მაგრამ კვირა-უქმე დღეებში ახლაც იკრიბებიან ეკლესიებში, ანთებენ სანთელს, იხსენებენ მიცვალებულებს, მაგრამ „ამჟამად ჩვენი ეკლესიები ქურმუხის, კასრის, ალავერდის და სხვა მიტოვებულია უპატრონოდ. ზოგს სახურავი გადახდილი აქვს.“ ისინი სთხოვენ საქართველოს კათოლიკოსს მათ სამწყსოდ საინგილოში გაიგზავნოს ქართველი სასულიერო პირი, რომელიც „უპატრონებს საქართველოს განაპირა კუთხის მართლმადიდებლებს, ალაღვენს დანგრეულ ეკლესიებს, შეგვასრულებინებს იმ ქრისტიანულ წეს-ჩვეულებებს, რომელსაც ჩვენი მამა-პაპა მისდევდნენ“ [17, 6].

კახის რაიონის ქართველ მართლმადიდებელთა წერილის მილების შემდეგ პატრიარქმა კალისტრატე ცინცაძემ 1946 წლის 27 დეკემბერს აღნიშნული საკითხის მოგვარებისა და საქართველოს ეკლესიის იურიდიული სტატუსის მოთხოვნით დახმარებისათვის მიმართა ლავრენტი ბერიას, რომელიც იმ დროს სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე და შინაგან საქმეთა მინისტრი იყო.

საქართველოს კათოლიკოს – პატრიარქი ლავრენტი ბერიას წერდა:

„უღრმესად პატივცემულო ლავრენტი პავლეს ძე!“

თქვენ იმდენად დატვირთული ბრძანდებით, რომ ვერ ვბედავ შენუხებას, მაგრამ როდესაც საქართველოს პატივს ხდიან ვის უნდა მივმართო, თუ არა სულითა და გულით, მის უფლებათა დამცველს და განგების მიერ ხელისუფლების უმაღლეს საფეხურზე აყვანილს!

საქმე შემდეგშია, საბჭოთა სახელმწიფო ცნობს და სათანადო მფარველობას უწევს ეკლესიებს მართლმადიდებელ რუსეთისას, სომეხ – გრიგორიანებისას, რომთა – კათოლიკეებისას და ლოთრანგებისას (იგულისხმება ლუთერანული ეკლესია ე. ბ.) და სარწმუნოებრივ ორგანიზაციებს მუსულმანებისა, ებრაელებისას, ბუდისტებისას და სექტანტებისას, ხოლო საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას კი არა.

ისტორია ადასტურებს, რომ საქართველოს ეკლესიამ, შესისხორცებულმა საქართველოს სახელმწიფოსთან, 16 საუკუნის მანძილზე, მოუპოვა და შეუნარჩუნა ჩვენს ხალხს ეროვნული არსებობა,

თავისუფლება და საკუთარი სახე (ქართველი მუსულმანების უმრავლესობა თავის თავს თათრებად თვლიან, ხოლო კათოლიკეებისა ფრანგებად) და იგი დღესაც მჭიდროდ არის დაკავშირებული საბჭოთა სახელმწიფოსთან. მიუხედავად ამისა, ჩვენი ეკლესია საბჭოთა სახელმწიფოს მიერ არა ცნობისა გამო, განსაცდელშია აქაურ რუსთა სამრევლოებში დაბუდებულ დიდმპყრობელობით ელემენტებისაგან... ამ საფრთხის გამო მე მქონდა საუბარი გ. კარპოვთან 1945 წლის იანვარსა და ოქტომბერში და მან აღმითქვა „გაუგებრობის“ აღკვეთა, მაგრამ მიმდინარე წლის იანვარშიც (1946 წელი ე. ბ.), რომ ვერ მივიღე მისგან პასუხი, იძულებული გავხდი მიმერთმია თან დართული მოხსენება თვით იოსებ ბესარიონის ძე სტალინისათვის, რომლის რეზოლუცია ჯერაც არაა შესრულებული.

რა უშლის ხელს მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის რეზოლუციის სისრულეში მოყვანას? თვით გ. კარპოვმა ორჯერ აღმითქვა ბოლოს მოღება გაუგებრობისა. მაშასადამე დამაბრკოლებელი ძალა მის პირად სურვილთა გარეშეა. არც ალექსი პატრიარქია ჩვენი დაჩაგვრის მომხრე. თბილისში მისი ყოფნისას ჩამოვარდა ლაპარაკი ინგილოებზე. გაიგო რა პატრიარქმა ინგილოების ქართველობა, მათი ნაწილის ქრისტიანობაც, გამოთქვა აზერბაიჯანის სამრევლოების საკათალიკოსოსათვის გადმოცემის შესაძლებლობა, მსგავსად სომხეთის სამრევლოებისა (სადაც არ მოიპოვებიან არც ერთი ქართველი, მაშინ როცა აზერბაიჯანში ინგილოების გარდა ბლომად არიან ქართველები). ამის მიხედვით ამა წლის იანვარში სსრ კავშირის სამინისტროსთან არსებულ რუსეთის მართლმადიდებელ ეკლესიის საბჭოში ეს საკითხი ოფიციალურად დასვა კ. ქადაგიშვილმა ალექსი პატრიარქის აზრის აღნიშვნით, მაგრამ ხსენებულმა მოსაზრებამ იქ ნიადაგი ვერ მოიპოვა. ალბათ საინგილოს აზერბაიჯანიდან გამოყოფა მიიჩნიეს უხერხულად, ხოლო მთლიანად მართლმადიდებელი სამრევლოების საკათალიკოსოსათვის გადმოცემა მწვალებლობად. თუმცა აზერბაიჯანში ქრისტიანობა საქართველოდან გავრცელდა და ეგზარქოსობის დროსაც კი ქართლ – კახეთის ეპარქიაში შედიოდა...

მოგახსენებთ რა ზემოაღნიშნულს, გულმოდგინეთ და კადნიერებით გთხოვთ, იქონიოთ გავლენა გ. კარპოვზე, წარუდგინოს სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარეს ი. ბ. სტალინს ჩემი № 2864 მიმართვაზე დაფუძნებული მოხსენება.

თქვენს გამოსარჩლებაზე გულით დანდობილი, სანართლიანობის აღდგენის მომხრე და თქვენი პატივისმცემელი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კალისტრატე ცინცაძე. თბილისი, 1946, 27, XII [ 19, 23].

დიდი თხოვნის მიუხედავად ლ. ბერია არ გამოხმაურებია საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის მიმართვას.

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა კალისტრატე ცინცაძემ კახის რაიონის მართლმადიდებელ მრევლთა ზემოაღნიშნული თხოვნა 1947 წლის დასაწყისში გადაუგზავნა საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებულ რელიგიის საქმეთა რწმუნებულს კ. ქადაგიშვილს, რომელსაც თან თავისი მიმართვაც დაურთო. რელიგიის რწმუნებულს პატრიარქი აცნობებდა: „წარმოგიდგენთ რა ამასთან ინგილოების განცხადებას პატივისცემით მოგახსენებთ, რომ ამგვარი განცხადება მე არაერთხელ მომისმენია, მაგრამ ყოველთვის იძულებული ვიყავი გულისტკივილით დახმარებაზე უარი მეთქვა. საინგილო საქართველოსა და საკათალიკოსოს ფარგლებში არ შედის. ეს არის მიზეზი, რომ იქაური სულითა და ხორციტ ჩვენი ძმები მოკლებული არიან ქართულ წირვა-ლოცვას“ [16, 6]. საქართველოს პატრიარქი რელიგიის რწმუნებულისაგან დახმარებას ითხოვდა, მაგრამ არა თუ რელიგიის რწმუნებული, არამედ საქართველოს მთავრობის პირველი პირებიც კი დადებითად ვერ გადაწყვეტდნენ აღნიშნულ საკითხს.

როგორც წყაროებით დასტურდება, კახის რაიონის მართლმადიდებელი მრევლი დარწმუნდა, რომ დიდი მონდომების მიუხედავად საქართველოს კათოლიკოს – პატრიარქს მათი სურვილის დაკმაყოფილება ობიექტური მიზეზების გამო არ შეეძლო. აღნიშნულის გამო, 1944–1947 წლებში მათ რამდენჯერმე გაუგზავნეს მიმართვა სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოსთან არსებულ რუსული მართლმადიდებლური ეკლესიის რწმუნებულთა საბჭოს თავმჯდომარეს გ. კარპოვს. გ. კარპოვი კახის რაიონის ქართველ ქრისტიანთა მოთხოვნას არ გამოხმაურებია.

1947 წლის პირველ ნახევარში კახის რაიონის ქართველმა მართლმადიდებლებმა წერილობით მიმართეს სტავროპოლ-პიატიგორსკის მთავარეპისკოპოს ანტონს და სთხოვეს, რომ „ქართული ეკლესიის მღვდლად ეკურთხებინა ი. კობაიძე და, საერთოდ მოეგვარებინა ქართველი ქრისტიანების სარწმუნოებრივი მომსახურების საკითხი ზაქათალის ოლქში“ [18, 92]. მთავარეპისკოპოსმა ანტონმა კახის რაიონის ქრისტიანი მოსახლეობის მოთხოვნა შეატყობინა მოს-

კოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქ ალექსი I-ს, რომლის კურთხევით, 1947 წლის 14 აგვისტოს სტავროპოლ-პიატიგორსკის ეპარქიის მღვდელმთავარმა წერილობით მიმართა საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავარ კალისტრატე ცინცაძეს და აცნობა, რომ რუსეთის პატრიარქი თანახმად არის ზაქათალის ოლქში საქართველოს საკათალიკოსოს წარდგინებით დაინიშნოს ქართველი სასულიერო პირი. რუსი მღვდელმთავარი საქართველოს პატრიარქს აგრეთვე აცნობებდა, რომ ადგილობრივი მრევლის მიერ შერჩეულ ი. კობაიძის კანდიდატურას რუსეთის საპატრიარქო მხარს არ უჭერდა და მის ნაცვლად სხვა ქართველი მოძღვარი გაეგზავნა საქართველოს საკათალიკოსოს კახის რაიონში.

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა რუსეთის ეკლესიის აღნიშნული გადაწყვეტილება 1947 წლის 30 აგვისტოს შეატყობინა საქართველოს სსრ რელიგიის საქმეთა რწმუნებულს კ. ქადაგიშვილს და თან აცნობა, რომ უკვე შეარჩია კახის რაიონში გასაგზავნი შესაფერისი სასულიერო პირი, ახალ სოფლელი (ძველი გავაზი) მკვიდრი, თბილისის სიონის ტაძრის დეკანოზი ალექსი ჩიტაძე, რომელმაც ქართულ-რუსულის გარდა აზერბაიჯანული ენაც იცოდა. პატრიარქი რელიგიის საქმეთა რწმუნებულს სთხოვდა, რომ მღვდელი ალექსი ჩიტაძის გამგზავრებისათვის კანონმდებლობით გათვალისწინებული ყველა დოკუმენტაცია გაეფორმებინა და თან აზერბაიჯანის სსრ რელიგიის რწმუნებულისათვის ეცნობებინა, რომ გაგზავნილი სასულიერო პირისათვის დაბრკოლებები არ შეექმნათ [17, 11]. თავის მხრივ, საქართველოს პატრიარქმა სტავროპოლ-პიატიგორსკის მთავარეპისკოპოს ანტონს აცნობა კახის რაიონში დეკანოზ ალექსი ჩიტაძის დანიშვნა, რაზეც 1947 წლის 11 ნოემბერს რუსეთის ეკლესიამ თანხმობა განაცხადა. აღნიშნული გადაწყვეტილებით, რუსეთის ეკლესიამ ზაქათალის ოლქის მართლმადიდებელი მრევლის მმართველობა საქართველოს კათოლიკოსს დაავალა.

კანონმდებლობის სრული დაცვით აღჭურვილი ქართველი სასულიერო პირი, დეკანოზი ალექსი ჩიტაძე კახის რაიონის ქართველმა მართლმადიდებლებმა სიხარულით მიიღეს, მაგრამ ადგილობრივმა აზერბაიჯანის სსრ ხელისუფლებამ მას მღვდელთმსახურების უფლება არ მისცა. კახის რაი-ალმასკომის თავმჯდომარის ბეილო მამედოვის განკარგულებით იგი საქართველოში დააბრუნეს და თან გააფრთხილეს, რომ აზერბაიჯანის სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული რელიგიის რწმუნებულის ნებართვის გარეშე უკან აღარ დაბრუნებულყო. მომხდარი ფაქტის შესახებ პატრიარქმა კალისტრატემ 1947 წლის 7 დეკემბერს აცნობა საქართველოს სსრ რელი-

გის რწმუნებულს კ. ქადაგიშვილს და სთხოვა: „...აღეძრა შუამდგომლობა საინგილოსა და თვით აზერბაიჯანის მართლმადიდებელი სამრევლოების გადმოცემისათვის საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის გამგებლობაში“ [17, 15].

საკავშირო ხელისუფლება კახის რაიონის მართლმადიდებელი მრევლის მოთხოვნის შესახებ ინფორმირებული იყო. ჯერ კიდევ, 1946 წელს სსრ კავშირის მთავრობამ „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში მცხოვრები ქართველების დაბეჯითებითი მოთხოვნის საფუძველზე“ საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივანს კანდიდ ჩარკვიანს „დაავალა კონსტიტუციურად შეესწავლა, გამოეკვლია და მისთვის წარედგინა არსებული მდგომარეობის ამსახველი მასალები“ [18, 91]. ადგილობრივმა ხელისუფლებამ აღნიშნული საკითხის შესწავლა მთანდო 1947 წლის დასაწყისში ახლადშექმნილ რელიგიის რწმუნებულთა აპარატს. აპარატის ხელმძღვანელმა კ. ქადაგიშვილმა 1947 წლის 8 დეკემბერს, საქართველოს პატრიარქის თხოვნით, მოხსენებითი ბარათი წარუდგინა საქართველოს მთავრობას. აღნიშნული მოხსენება ძირითადად ეყრდნობა კალისტრატე ცინცაძის მიერ მიწოდებულ მასალებს. მთავრობისადმი წარდგენილ მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ „რევოლუციამდე ყოფილ ზაქათალის ოლქში იყო 7 მოქმედი მართლმადიდებლური ეკლესია, რომელსაც განაგებდა საქართველო: კერძოდ, მისი ქართლ-კახეთის ეპარქია... რევოლუციის შემდეგ ყოფილი ზაქათალის ოლქი ტერიტორიულად იყო საქართველოს ნაწილი და საქართველოს ხელისუფლად ფილიპე მახარაძის ყოფნის პერიოდში, ის სრულიად უსაფუძვლოდ და დაუსაბუთებლად, რატომღაც გადაეცა აზერბაიჯანის სსრ-ს. ზაქათალის ოლქი, ანუ კახის, ბელაქნის, რაიონის მოსახლეობამ ძველებურად შეინარჩუნა მიდრეკილება და კავშირი საქართველოსთან, როგორც სამეურნეო საქმიანობაში, ასევე სულიერებაში და საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან შესისხორცებულ ურთიერთობას აგრძელებდა“ [18, 91]. შემდგომ მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ XX საუკუნის 40-იან წლებში ზაქათალის ოლქში დაიხურა ყველა ეკლესია, უმწყესოდ დარჩენილმა მრევლმა არაერთხელ მიმართეს „საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ კალისტრატეს, რომ მიელო ისინი საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის წევრებად. ამის აუცილებლობას ისინი იმით ასბუთებდნენ, რომ ეს მინა-წყალი ქართველების არის, ძირძველი ქართული ტერიტორიაა“ [18, 91]. მოხსენებაში შემდგომ მოთხრობილია კახის რაიონში მომხდარი იმ ინციდენტის შესახებ, რომელიც ქართველი სასულიერო პირის დანიშვნას მოჰყვა. დასასრულს

რელიგიის რწმუნებული აღნიშნავს, რომ „საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი აუცილებლად და მიზანშეწონილად მიიჩნევს ზაქათალის ოლქის ტერიტორიის საქართველოს შემადგენლობაში დაბრუნებას“ [18, 92]. ანალოგიური შინაარსის მიმართვა კ. ქადაგიშვილს გაუგზავნია საკავშირო ხელისუფლების მისამართითაც, მაგრამ მათ საკითხის დადებითად გადაწყვეტისათვის პრაქტიკული ნაბიჯი არ გადაუდგამთ. ამკარაა, რომ სსრ კავშირის მთავრობისათვის მიუღებელი იყო საქართველოს კათოლიკოს – პატრიარქის მოთხოვნა – საინგილო ეკლესიურად საქართველოს დაქვემდებარებოდა.

ხელისუფლების უმოქმედობის შედეგად კახის რაიონის მართლმადიდებელი ქართველების მდგომარეობა კიდევ უფრო დამძიმდა.

1948 წლის ივნისში საინგილოს ქართველთა მდგომარეობის შესახებ საქართველოს პატრიარქმა მოხსენებით მიმართა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივანს კანდიდ ჩარკვიანს. აღნიშნული მიმართვა იმდენად საინტერესოა, რომ მას სრული სახით გთავაზობთ.

„საქართველოს სსრ კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივანს, მოქალაქე კანდიდ ნესტორის ძე ჩარკვიანს

საქართველოს ერთი საუკეთესო კუთხე, საინგილო, გაუგებარ მოსაზრებათა გამო მოჰყვა აზერბაიჯანის ფარგლებში და რუსეთის საპატრიარქოში. მიუხედავად ამისა 1930 წლამდე იქ იყვნენ ქართველი მღვდლები და ღვთისმსახურება სრულდებოდა ქართულ ენაზე. ხსენებული წლის შემდეგ ინგილოები მთხოვდნენ მღვდელს, მაგრამ მე მოკლებულ ვიყავ საშუალებას შემესრულებინა თხოვნა, --- ისინი იყვნენ რუსეთის საპატრიარქოში. მაშინ ინგილოებმა მიმართეს რუსეთის პატრიარქს, რომლისგან სამჯერ მომივიდა მომართვა, გამეგზავნა საინგილოში ქართველი მღვდელი. მეც გავგზავნე ქართულ-რუსულ-თათრულის ენის მცოდნე მღვდელი (ინგილოებს კარგად ეხერხებათ თათრულად ლაპარაკი), აღჭურვილი ჩემი და კ. ქადაგიშვილის მანდატებით. ხალხმა აღტაცებით მიიღო ქართველი მოძღვარი, მაგრამ ბაქოელმა საეკლესიო საქმეთა რწმუნებულმა არ მისცა მღვდელს ნება შეესრულებინა ორი პატრიარქის დავალება. მოსკოვს შევეკითხე და იქედან ველოდები პასუხსაო! ეს მოხდა 1947 წლის დეკემბერში. პასუხი არ ჩანდა. ამ წლის თებერვლის 22 მივ-

მართე ვრცელი წერილით (პირი ამასთან ერთად მოგერთმევათ) თვით გ. გ. კარპოვს. პასუხი არ მომსვლია. არც მოვა.

საქმის დატოვება კი ანინდელ მდგომარეობაში სიკვდილის მომასწავებელია: ქართველები თათრდებიან, მიუხედავად იმისა, რომ იქ ჩვენ სკოლებიც გვაქვს, კინოებიც და თეატრებიც. ამ დაწესებულებათა საუკეთესო მოღვაწენი იქიდან გამორბიან. გარემოცვა მეტად მძიმეა! ამასთან ერთად ქართველი ქალები მიჰყავთ ძალაუფლებით შემოსილ თათრებსა და ლეკებს, ქართველი ვაჟები იძულებული არიან შეირთონ ლეკ – თათრების ქალები. ორსავე ოჯახში მოსპობილია ქართული უბნობა, ქართული ჩვეულებები, ქართული სიმღერა – გალობა; ერთი სიტყვით მოსპობილია ყოველივე ის, რაც უნარჩუნებს ხალხს ეროვნულ სახეს. ქართული ეკლესია, რომ უმშვენიერდეს გვერდს ზემოხსენებულ კულტურულ დაწესებულებებს, მაშინ ქართული საქმის მდგომარეობა საინგილოში მტკიცე იქნებოდა.

რისთვის ხდება ეს? მისთვის, რომ სტავროპოლის მღვდელმთავარს (მას ექვემდებარება საინგილო) არა აქვს შეძლება გაუგზავნოს ინგილოებს ქართველი მღვდელი. თუმცა პირადად ის ამის მომხრეა, ამის მომხრეა თვით რუსეთის პატრიარქიც. ამის შესახებ შუამდგომლობაც აღძრა კ. ქადაგიშვილმა საკავშირო საეკლესიო საბჭოში, მაგრამ ხმა მათი დარჩა ხმად მლალადებელისად უდაბნოსა ზედა.

რა ელოდება ნინ ამ კეთილ საქმეს? ბიუროკრატიული ფორმალიზმი და ჯიუტობა. არსებობს საეკლესიო კანონი (IV მსოფლიო საეკლესიო კანონი 7) : სამრევლოთა განაწილება უნდა შეფარდებული იყოს ქვეყნის სამოქალაქო დაწესებულებებთან, ე. ი. ვინაიდან საინგილო შედის აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში და ეს რესპუბლიკა ეკლესიურად ექვემდებარება რუსეთის საპატრიარქოს, საინგილო უნდა ემორჩილებოდეს სტავროპოლის მღვდელმთავარს და რუსეთის პატრიარქოს.

ნუთუ არ არის გამოსავალი ამ მდგომარეობიდან? არის და სულ უბრალო, აზერბაიჯანი უნდა გადაეცეს დასამწყემსავად საქართველოს კათოლიკოს ისე, როგორც აქვს მას გადმოცემული სომხეთი. ეს კი მით უფრო სამართლიანი იქნება, რომ 1). სომხეთში არ მოიპოვება არც ერთი ქართველი, აზერბაიჯანში კი ისინი ბლომად არიან; 2). აზერბაიჯანი შორავს სტავროპოლს 72 სამგზავრო საათით, თბილისს კი 10-12 საათით; 3). აზერბაიჯანში და დაღესტანში ქრისტიანობა შეიჭრა საქართველოდან; 4). მას ძველად მწყემსავდნენ ბოდბელები და ალავერდელები; 5). მეცხრამეტე და მეოცე

საუკუნეში კი საქართველოს ეგზარქოსები; 6). ამ უკანასკნელთა გაუქმებამდე ბაქოს ეპარქიაში იყო 65 სამრევლო, ამჟამად იქ 2 - 3 - ია, რომელსაც საქართველოს კათოლიკოსი დამწყესავს რუსეთის პატრიარქთან დადებული პირობის მიხედვით, რუსული სამრევლოები შეინარჩუნებენ რუსულ ელფერს.

აღნიშნულის გამო პატივისცემით გთხოვთ: ვინაიდან ჩემი ცდა საეკლესიო ხაზით ვერ მოხვდა მიზანს, აღძრათ შუამდგომლობა კავშირის უზენაეს ხელისუფლებისა და საქართველოს მამის ი. ბ. სტალინის წინაშე ბრძანებისათვის: სათანადო ორგანოთა მიერ აზერბაიჯანი ეკლესიურად დამორჩილებულ იქნას საქართველოს კათოლიკოს - პატრიარქისადმი, როგორც მას ემორჩილება სომხეთი და მით გადარჩენილ იქნას გათათრებისაგან საქართველოს ღვიძლი შვილი ინგილო - ქართველები.

თქვენდამი უღრმესი პატივისცემით გულსავსე სრ. საქართველოს კათოლიკოს - პატრიარქი კალისტრატე“ [17, 26-27].

პატრიარქის მიმართვას საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკას პირველი მდივანი არ გამოხმაურებია. შემდგომ მოვლენები ტრაგიკულად წარიმართა. 1949 წლის 2 მარტს საინგილოს ქრისტიანი მოსახლეობის სახელით კახის რაიონის მცხოვრებნი: შიო ბათმანიშვილი, ვასილ, შიო ტარტარაშვილები, ივანე ოთარაშვილი, ილარიონ ქიტიაშვილი, ალავერდი შაპინაშვილი და რაფო თამაზაშვილი საქართველოს პატრიარქს წერდნენ, რომ კომუნიზმის იდეოლოგიამ მათში აღმოფხვრა რელიგიური რწმენისადმი ინტერესი, „ცხადია, იმ ხალხს, რომელიც დაადგა კომუნიზმის მშენებლობის გზას, არ შეეფერება ეკლესიაში სიარული, არ შეჰფერის ღმერთის რწმენა და რელიგიური წეს-ჩვეულებებისადმი დაბრუნება.“ ათეისტურად განწყობილი კახის რაიონის აქტივისტები პატრიარქ კალისტრატეს აცნობებენ კახ - ინგილოს სასოფლო საბჭოს პლენუმის გადაწყვეტილებას: „სოფელ კახ - ინგილოს ცენტრში მყოფი ეკლესია გადაკეთდეს სასოფლო კლუბად, კულტურულ დაწესებულებად, ეკლესიები ალავერდის, მეშაბაშის გამოყენებულ იქნეს საკოლმეურნეო კლუბებად, ხოლო სამების და ნმ. გიორგის ეკლესია შენახულ და დაცულ იქნას, როგორც სიძველეთა ძეგლები... ცხადია ამის შემდეგ არ მოიპოვება საინგილოში ხალხი, რომელთაც სურდეთ რელიგიური რწმენის აღიარება.“ მიმართვის ბოლოს ისინი პატრიარქს წერენ: „ამიტომ გთხოვთ, ამისთანა შინაარსის წერილები აღარ მოიწეროთ და ერთხელ და სამუდამოთ დარწმუნდეთ იმაში, რომ ინგილო ხალხი ეს არის ახალი, სოციალიზმის მშენებლობის ხალხი, რომელმაც კარგახანია დაივიწყა ცრუ-რწმენა“ [17, 47].

უეჭველია, რომ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქისადმი გამოგზავნილი აღნიშნული მიმართვა მაშინდელი აზერბაიჯანის სსრ მთავრობის მითითებით განხორციელდა. აზერბაიჯანის სსრ ხელისუფლებამ ათეისტური პროპაგანდის მოშველიებით უგულვებლყო საინგილოს მართლმადიდებელ ქართველთა სამართლიანი მოთხოვნა.

### **დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:**

1. თ. პაპუაშვილი, საინგილოს ისტორიის ნარკვევები, თბ., 2008.
2. მ. დუმბაძე, აღმოსავლეთ კახეთის (საინგილოს) ისტორიიდან (XIX ს. რეფორმამდელი პერიოდი), თბ., 1953.
3. რ. თოფჩიშვილი, საქართველოს ეთნოლოგია, თბ., 2008.
4. დიმიტრი ჯანაშვილი, ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა შერეთის, თბ., 2000.
5. Обзор деятельности Общества восстановления православного христианства за 1860-1910, Тиф. 1910.
6. ზ. ედილი, საინგილო, თბ., 1947. 7
7. ჟამთააღმწერელი, ასნლოვანი მატიანე, შენიშვნები და კომენტარები დაურთო რ. კიკნაძემ, თბ., 1987.
8. ი. ჯავახიშვილი, სინას მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბ., 1947.
9. ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები, I, თბ., 1982.
10. А. Хаханов, Экспедиции на Кавказ в 1892 гг. МАК., Т. VII, под редакции графини Уваровой, 1898.
11. დიმიტრი ბაქრაძე, ინგილოები, „დროება“, 1866, №4.
12. საქართველოს ეკლესიის მართვა – გამგეობა, ტფ., 1917.
13. ა. სონღულაშვილი, აზერბაიჯანის ქართული მოსახლეობა (ინგილოები), ანალები, 2004, №2.
14. საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, რაფიელ ივანიცკის ფონდი, საქმე №1315.
15. საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, რაფიელ ივანიცკის ფონდი, საქმე №450.
16. საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, კალისტრატე ცინცაძის ფონდი, საქმე №2130.
17. საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, კალისტრატე ცინცაძის ფონდი, საქმე №2169.

18. ნ. ფოფხაძე, ზოგი რამ ახლო წარსულიდან, ჟურნალი „ჯვარი ვაზისა,“ თბ., 2005, I.
19. საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე №2257.

***Eldar Bubulashvili***

*Doctor of Historical Sciences, senior scientific researcher of the Department of Modern and Contemporary History of the Ivana Javakhishvili Institute of History and Ethnology*

## **Christian Population of Saingilo in the 20-40-ies of the 20<sup>th</sup> Century**

### **Summary**

The former territory of Saingilo, existing as the component part of Azerbaijan Republic, was politically and historically indivisible part of the historic Georgia, where Georgian people lived since the ancient time.

By the decision of 1921, July 5 the newly established Soviet Authority transmitted Saingilo territory (Zakatala, kakhi and Belakani regions) to Azerbaijan SSR Republic. As for the Christian Georgians living there, they became component parts of Stavropol-Baku eparchy that was under the submission of the Russian Church. Because of the atheistic movement in Azerbaijan, churches existing in Saingilo were closed. Only at St. Giorgi Church in Kakhi liturgy was conducted. In 1935, after decease of the last Georgian priest, religious rite was stopped.

From the material recently revealed by us we can see that in the 30-40-ies of the 20<sup>th</sup> century Georgian Christians applied for help to the Catholicos-Patriarch of Georgia, Kalistrate Tsintsadze, for several times. The Russian Patriarch was not against the submission of the orthodox parish of Saingilo to the Georgian Patriarch, but the Soviet authority prevented to solve the abovementioned question.

In connection with the abovementioned issue in the work are represented applies of the Catholicos-Patriarch Kalistrate to Lavrenti Beria, Georgian TSEKA secretary of that time – K. Charkviani and others.